

Характеризується поняттям візуального мислення, оно рассматривается как специфический вид мыслительной деятельности, в результате которого предполагается появление визуального образа. Обобщается мнение о специфичности формирования визуального восприятия.

В конце статьи очерчен один из малоисследованных, но перспективных направлений дальнейшей разработки тематики образов: визуально-семантического образа. Вопрос его концептуальной неразработанности остается открытым и требует серьезных исследований.

Ключевые слова: образ, образ мира, визуальное мышление, когнитивная психология, восприятие, теория отражения.

Naumova Y. S. The theoretical analysis of the visual-semantic images in psychology.

The theoretical analysis of the visual images in psychology. The article presents a brief overview of theoretical approaches to the issue of the image in psychological science. Considerable attention is paid to the analysis of the concept of "image of the world", considered its influence on the further course of psychology. The article gives an analysis of the peculiarities of scientists studying various aspects of the image and creative thinking. This area is complemented by a brief consideration of the concept of image in cognitive and Gestalt – psychology; four approaches to the study of images proposed by J. Richardson are also mentioned.

The article reveals the importance of the theory of reflection for the development of image problems study, the theoretical concept defines a common approach to the study of cognitive processes in the national psychology. According to this theory, each level of the subject's reality reflection corresponds to a specific image, that performs certain functions in its mental organization.

The article deals with visual thinking problem, it is considered as a specific type of mental activity, which is expected to result in the appearance of the visual image. Some aspects of the visual perception formation and definition of visual thinking were considered in the article.

In conclusion the author notes that the question of its conceptual undeveloped remains open and requires further research. It draws our attention to the promising area of research connected with images - visual semantic image.

Keywords: image, image of the world, visual thinking, cognitive psychology, perception, theory of reflection.

Відомості про автора:

Наумова Юлія Станіславівна – аспірантка кафедри психології факультету філософської освіти та науки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, викладач кафедри мов і цивілізацій Далекого Сходу Київського національного лінгвістичного університету.

Статтю подано до друку 10.05.2016.

УДК 371

© Г. П. Мозгова, К. М. Уваркіна, 2016

Г. П. Мозгова, К. М. Уваркіна (м. Київ)

ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗДОРОВ'Я: РІЗНОМАНІТНІСТЬ ПІДХОДІВ

Мозгова Г. П., Уваркіна К. М. Психологічне здоров'я: різноманітність підходів. У статті розглядаються теоретичні основи дослідження проблеми психічного та психологічного здоров'я особистості. На основі аналізу психологічної літератури визначені різні наукові підходи до розуміння змісту поняття психічного та психологічного здоров'я особистості: 1) нормоцентричний підхід (здоров'я вивчається як оптимальний рівень функціонування організму і психіки); 2) феноменологічний підхід (проблеми здоров'я трактуються як варіації індивідуального способу буття в контексті суб'єктивної картини світу); 3) холистичний підхід

(забезпечується цілісне бачення проблеми як синтез фундаментальних суперечностей чи інтрапсихічних полярностей); 4) крос-культурний підхід (здоров'я представлено як соціокультурна змінна); 5) дискурсивний підхід (уявлення про здоров'я як продукт певного дискурсу); 6) аксіологічний підхід (здоров'я як одна з основних ціннісних орієнтацій, універсальна людська цінність); 7) інтегративний підхід (спроба інтегрувати в єдину концептуальну основу вивчення здоров'я на різних рівнях людського буття). Теоретичного аналіз наукових праць показав наявність певних співвідношень змістів поняття психічного та психологічного здоров'я особистості. Обґрунтовано, що психічне здоров'я представляється необхідною, але далеко не єдиною умовою формування здоров'я психологічного. Теоретично аргументується необхідність постійного психолого-педагогічного супроводу процесу розвитку психологічного здоров'я сучасної студентської молоді, що сприяє практичному забезпеченню ефективної психокорекційної та психопрофілактичної роботи з різними віковими групами.

Ключові слова: психічне здоров'я, психологічне здоров'я, особистість, рівні, критерії психічного та психологічного здоров'я, зріла особистість, самоактуалізація, цілісна особистість.

Постановка проблеми. Студентство – це основне джерело відтворення інтелектуального потенціалу країни. У зв'язку з цим вища школа повинна забезпечити умови для всебічного розвитку особистості майбутнього фахівця, здатного успішно сприяти соціальному та науково-технічному прогресу в їх органічній єдності. Суспільство потребує фахівців широкого профілю, високим рівнем культури, здоров'я та морально зрілих.

Навчальна діяльність дає студенту не тільки освіту і професію, а й формує його світогляд і спосіб життя, будучи важливою сходинкою становлення особистості. Основною професійного зростання, ресурсом працездатності; можливістю задоволення практично всіх потреби є здоров'я фахівця. ВООЗ також розглядає здоров'я як ресурс для самореалізації людини.

Актуальність тематики дослідження зумовлена неоднозначністю в поняттєво-термінологічному тлумаченні категорії «психічне здоров'я» та «психологічне здоров'я», описуються різні підходи до розуміння їх змісту. Відсутність загальних науково обґрунтованих підходів до визначення чинників, оцінювання та корекції стану психологічного здоров'я ускладнює досліднику науковий пошук і, особливо, практичне забезпечення ефективної психокорекційної та психопрофілактичної роботи з різними віковими групами.

Аналіз наукових досліджень. У публікаціях останніх років у галузі психології все наполегливіше відчувається заклик до ампліфікації поняття «психічне здоров'я» в бік психологічної складової [5; 7]. Рядом авторів робиться спроба ввести нові поняття - психологічне здоров'я (Слободчиков В.І., Шувалов А.В., Дубровіна І.В. та ін.), особистісне здоров'я (Б.С. Братусь). І це не випадково. Поняття «психічне здоров'я» та часто вживане як його синонім поняття «норма психічного здоров'я» які використовуються в медичній моделі орієнтовані на зовнішній рівень прояву психічного здоров'я, пов'язаний з відсутністю симптомів, що заважають адаптації людини до соціуму і не враховують внутрішній рівень - світ суб'єктивних переживань особистості.

Однак, для психологічної моделі здоров'я поняття норми, яке традиційно використовують, не може бути застосовано, оскільки воно не враховує найважливішою характеристики особистості – динамічності, що дозволяє людині не тільки адаптуватися в суспільстві, а й розвиватися.

Альтернативою нормі в разі психологічної моделі здоров'я стає не хвороба, а відсутність можливості розвитку, нездатність до виконання свого життєвого завдання. У зв'язку з цим

досить логічним є твердження Б.С. Братуся про те, що для все більшої кількості людей стає характерним діагноз: «психічно здоровий, але особистісне хворий» [1].

Метою статті є визначити теоретичні основи дослідження проблеми психічного та психологічного здоров'я особистості, аргументувати необхідність постійного психолого-педагогічного супроводу процесу розвитку психологічного здоров'я студентської молоді.

Виклад основного матеріалу та результати досліджень. У сучасній психології найпродуктивнішими науковими розробками в цьому напрямі є такі методологічні платформи: 1) *нормоцентричний підхід* (здоров'я вивчається як оптимальний рівень функціонування організму і психіки); 2) *феноменологічний підхід* (проблеми здоров'я трактуються як варіації індивідуального способу буття в контексті суб'єктивної картини світу); 3) *холістичний підхід* (забезпечується цілісне бачення проблеми як синтез фундаментальних суперечностей чи інтрапсихічних полярностей); 4) *крос-культурний підхід* (здоров'я представлено як соціокультурна змінна); 5) *дискурсивний підхід* (уявлення про здоров'я як продукт певного дискурсу); 6) *аксіологічний підхід* (здоров'я як одна з основних ціннісних орієнтацій, універсальна людська цінність); 7) *інтегративний підхід* (спроба інтегрувати в єдину концептуальну основу вивчення здоров'я на різних рівнях людського буття) тощо.

В кінці 1970-х рр. минулого століття, в загальному зводі психологічних дисциплін виділилася психологія здоров'я (Health Psychology). Почалося її затвердження як самостійної сфери психологічних досліджень.

Тільки в рамках гуманістичної психології (Е. Фромм, Г. Олпорт, А. Маслоу, К. Роджерс, В. Франкл) була розкрита проблематика здорової особистості. «Мені здається, що проблема психологічного здоров'я настільки актуальна зараз, що будь-які припущення, будь-які гіпотези, будь-які дані, навіть найбільш спірні, можуть мати евристичну цінність», - писав А. Маслоу [4].

Гуманітарна парадигма припускає існування різних точок зору про критерії здорової особистості, моделі який суттєво збагатили раціональний погляд на проблему психічного здоров'я. А. Маслоу вказував: «Я припускаю, що вже в недалекому майбутньому ми отримаємо свого роду теорію психологічного здоров'я, генералізовану, загально-видову теорію, яку можна буде застосувати до всіх людських істот незалежно від того, яка культура їх зростила, в яку епоху вони живуть» [4].

Теоретичні моделі психологічного здоров'я є варіанти розвитку і конкретизації більш загальних уявлень про людську реальність. Їх зіставлення допомагає висвітлити вихідну філософську систему координат. В історії філософії чітко видно основні лінії розкриття сутності людського Я.

Перший напрямок (XVIII-XIX ст.) Пов'язаний з ідеями видатних представників німецької класичної філософії - І. Канта, І. Фіхте, Ф. Шеллінга, Г. Гегеля, Л. Фейєрбаха, які розглядали проблему людини з точки зору співвідношення (діалектики) родової і індивідуальної сутності. При цьому індивідуальну сутність вони визнавали вторинною по відношенню до загальнородової, а спрямованість до родової сутності вважали вищим призначенням людини: з присвоєнням родового початку індивід реалізує можливість ставати і бути людиною. Крайньою формою цього виразу стали праці К. Маркса і Ф. Енгельса про пріоритет суспільного над індивідуальним, поглинання людської індивідуальності колективним, розвиток тоталітарного життєустрою, при якому безособово-суспільне домінує над особистим.

Соціоцентричній парадигмі протистоїть напрямок філософії індивідуалізму, авторами якої стали М. Штірнен, А. Шопенгауер, Ф. Ніцше, Н.А. Бердяєв, Х. Ортега - і Гассет, С. К'єркегор, К. Ясперс, М. Аббаньяно, які стверджували пріоритет самотності людини, його вдосконалення як особистості, бажання «бути самим собою». Але, замкнувшись на собі, персоноцентризм в

реальному житті постає у формі самообожнювання, почуття самотності, розгубленості, відчаю, проявляється в запереченні будь-якої моралі, користюлюбстві і вседозволеності.

Психологічне здоров'я людини інтегрує аспекти внутрішнього світу і способи зовнішніх проявів особистості в єдине ціле. Психологічне здоров'я є важливою складовою соціального самопочуття людини, з одного боку, і його життєвих сил, з іншого. Разом з тим, багато проблем, які виникають у людини, не є показником психічного нездоров'я і можуть бути вирішені іншим не медичним шляхом (поліпшення пам'яті, уваги, мислення; формування необхідного рівня комунікацій; самопрезентації; прагнення до реалізації своїх можливостей; рішення внутрішньоособистісних і міжособистісних конфліктів; звільнення від тривожності, стресів, фрустрацій, різного роду психічних залежностей та ін.) [2].

В історії психології, в руслі теорії психологічного здоров'я котрі розглядаються дві орієнтації. Перша - соціоцентрична (Е. Фромм, В. Франкл, Б. Братусь), в основі якої вчені посилаються на ту обставину, що людина на відміну від тварини не забезпечений набором інстинктів і вроджених навичок, які дозволили б йому автоматично здійснити родову природу. Людиною треба стати. Тому психологічне здоров'я характеризується як процес сходження людини до вершин людської сутності. Друга - персоноцентрическая (Г. Олпорт, К. Роджерс, А. Маслоу), виходить з того, що людській природі притаманні позитивні сили (потреби самоактуалізації), направляючі до здоров'я і зростання. Психологічне здоров'я є результатом набуття індивідом самого себе і проявляється у відчутті справжності буття. Різні шляхи роздуми наводять вчених до схожим уявленням про те, якими якостями повинна володіти психологічно здорова людина. Соціоцентрична і персоноцентрическая установки своєрідно переплітаються і перетікають одне в одного в зроблених психологами спробах опису духовної цілісності, що сприяє формуванню психологічного здоров'я.

Виникли нові уявлення про психічне здоров'я. Так, на думку М. Джемс, в структуру входять такі компоненти, як позитивне ставлення до себе; оптимальний розвиток, зростання і самоактуалізація особистості; психічна інтеграція (автентичність, конгруентність); особиста автономія; реалістичне сприйняття оточуючих; вміння адекватно впливати на інших людей і ін.

Поняття «здоров'я індивіда» широко використовується в гуманістичному напрямку психологи, в рамках якого була запропонована нова концепція «позитивного психічного здоров'я». У роботах К. Гольдштайн, А. Маслоу, К. Роджерса, В. Франкла та ін. Вона базується на істинно людському життєствердженні. Так, видатний представник цього напряму А. Маслоу, погоджуючись з К. Гольдштайном в своїх останніх роботах «Психологія буття» і «Далекі межі людської психіки» зазначає, що «патологічні порушення психічного здоров'я - неврози і психози, є наслідок помилкового, неправильного розвитку особистості. Психічно здорові індивідууми - це люди зрілі, з високим ступенем самоактуалізації, що мають реальні життєві досягнення і які розвинули свої особистісні можливості [4].

На його думку, показниками психічного здоров'я є повнота, багатство розвитку особистості, її потенцій і прагнення до гуманістичних цінностей - наявність і розвиток таких якостей як прийняття інших, автономність, спонтанність, інтенціональність, альтруїзм, креативність та ін. Близько ідеї розвиваються в «метапсихології» (Д. Андрєєва), логотерапія (В. Франкл), соціальної логотерапія (С.І. Григор'єв та ін.).

У радянській психології (О.М. Леонтьєв) розвиває положення про те, що особистісні смисли - це ті форми і способи, які займають центральне місце у формуванні відносин людини. Вони є стрижнем життєдіяльності, наповнюючись ціннісним змістом і визначають лінії розвитку смислової сфери, створюють «смислове поле» для становлення і прояву суб'єктності [3].

Таким чином, у внутрішньому світі людини потреби відображаються у формі бажань і прагнень, а особистісні цінності - у формі ідеалів, інтересів, смислів. Особистісні цінності у

зв'язку з тим, що вони обмежуються конкретною ситуацією, переживаються як групі, формуючи систему відносин особистості.

Розвиваючи це положення, О.Р. Калітеєвська і В.І. Іллічова пишуть про те, що психічне здоров'я - це міра здатності людини трансцендентувати свою соціальну і біологічну детермінованість, виступати активним і автономним суб'єктом власного життя в світі, що змінюється [2].

Релігійне, філософське, психологічне вчення про трьохскладову сутність людини - тілесну, душевну, духовну - є підставою для побудови образів суб'єктивної реальності, уявлення людини як індивіда, суб'єкта, особистості, індивідуальності, універсальності. Образи суб'єктивної реальності складають онтогенетичні ступені її становлення і розвитку: пожвавлення, одухотворіння, персоналізацію, індивідуалізацію, універсалізацію. Принцип розвитку - це динамічне перетворення систем зв'язків та відносин в процесі соціалізації (ототожнення людини з іншими) і індивідуалізації (відокремлення людини від суспільства). В антропологічному підході людина представлена цілісно і основу її психологічного здоров'я складає нормальний розвиток суб'єктивної реальності в онтогенезі (орієнтовні вікові норми психічного здоров'я). Індивідуальна норма, за зауваженням Г.А. Цукерман і В.І. Слободчикова, є щось краще, що можливо в конкретному віці для конкретної людини при відповідних умовах розвитку [6].

При змістовному розкритті категорії психологічного здоров'я можна використовувати визначення «людяність», дане А. Маслоу. «Психічне здоров'я традиційно інтерпретується як власна життєздатність індивіда, як життєва сила, забезпечена повноцінним розвитком і функціонуванням психічного апарату, як вміння виживати, пристосовуватися і рости в умовах, що змінюються, не завжди сприятливих для більшості умов, і є передумовою здоров'я психологічного. Психологічне здоров'я, в свою чергу, характеризує індивіда як суб'єкта життєдіяльності, розпорядника своїх власних сил і здібностей»[4].

Відповідно, психологічне здоров'я - це стан, що характеризує процес і результат нормального розвитку суб'єктивної реальності в межах індивідуального життя; максима психологічного здоров'я є інтеграл (тобто єдність, повнота і цілісність) життєздатності і людського індивіда [7].

На основі саморозвитку, вдосконалення самобутності і виникає людяність індивіда - істотна характеристика психологічного здоров'я. Вона виражається в життєстійкості, основаній на любові до життя і волі до її досконалості у всіх областях. «Життя і дух, - писав К. Юнг, - є дві сили або необхідності, між якими перебувати людина. Дух наділяє його життя сенсом і можливістю найбільшого розквіту. Життя ж необхідне духу, бо істина, якщо вона нежиттєздатна, нічого не означає» [8].

Суб'єктність, як одна з якостей психічного здоров'я, визначає шлях нормального розвитку як розвитку до набрання ним родової людської сутності - відношенню до іншої людини як цінності, потреби в позитивній свободі, осмисленості життя, активної позиції в світі.

Висновки. У сучасній науці поняття «здоров'я» не має загальноприйнятого уніфікованого тлумачення, характеризується багатозначністю і неоднорідністю складу (тобто воно синкретично). Згідно з визначенням, яке було приведено в преамбулі Статуту Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) в 1948 р, здоров'я - це такий стан людини, якій властиво не тільки відсутність хвороб або фізичних дефектів, але і повне фізичне, душевне і соціальне благополуччя. Формулювання «повне благополуччя» потребує уточнень і піддається критиці за слабку практичну спрямованість.

Таким чином, актуальність дослідження психологічного здоров'я обумовлена тим, що до цих пір немає єдиного психологічного визначення.

Багато авторів, роблять висновок, що психологічне здоров'я є в такій же мірі питанням структури та динаміки особистості. Здорову особистість слід розглядати, скоріше, як процес безперервних змін, ніж як статичну систему. Як загальний принцип, особистісні структури прагнуть до набуття все більшої гармонії, в якій спонукальна, регулятивна, понятійна і стилістична функції зливаються в єдине ціле

Ми вважаємо адекватною точку зору, яка розглядає психічне здоров'я, з одного боку як цілісний феномен, з іншого - виділення в цій цілісності певних рівнів. Психічне здоров'я розглядається не як однорідне утворення, а як цілісне, системно-структурне утворення, що має складну, багаторівневу будову.

Два поняття - особистісний і психічний розвиток не тотожні один одному, хоча часто вживаються як синоніми, не розділяються. Психічний розвиток можна розглядати як процес розвитку вищих психічних функцій. Процесуальним критерієм виступає соціалізація. Констатуючим критерієм виступає рівень адаптивності.

Особистісний розвиток також можна розглядати як процес розвитку суб'єктивності. Процесуальним критерієм виступає індивідуалізація. Констатуючим критерієм виступає рівень самоідентичності.

Література

1. *Братусь Б.С.* Аномалии личности. – М.: Мысль, 1988.– С. 67-74.
2. *Васильева О.С., Филатов Ф.Р.* Психология здоровья человека; эталоны, представления, установки. – М.: Академия, 2001. – 352 с.
3. *Леонтьев Д.А.* Что такое экзистенциальная психология // Психология с человеческим лицом: гуманистическая перспектива в постсоветской психологии / Под ред. Д.А. Леонтьева. – М.: Смысл, 1997. – С. 40-55.
4. *Маслоу А.* Дальние пределы человеческой психики. – СПб.: Евразия, 1997. – 322 с.
5. *Практическая психология образования.* / Под ред. И.В. Дубровиной. –М.:«Сфера», 1998. – С.126-136.
2. *Цукерман Г., Слободчиков В.* Мы, взрослые и остальные люди // Семья и школа. – 1990. –№ 2. –С. 33-36.
3. *Шувалов А.В.* Гуманитарно-антропологические основы теории психологического здоровья // Вопросы психологии. – 2004. – № 6.– С. 18-33.
4. *Юнг К.Г.* Проблемы души нашего времени.– М.: Прогресс, 1993. –352 с.

Мозговая Г. П., Уваркина К. Н. Психологическое здоровье: разнообразие подходов.

В статье рассматриваются теоретические основы исследования проблемы психического и психологического здоровья личности. На основе анализа психологической литературы определены различные научные подходы к пониманию значения понятия психического и психологического здоровья личности: 1) нормоцентрический подход (здоровье изучается как оптимальный уровень функционирования организма и психики); 2) феноменологический подход (проблемы здоровья трактуются как вариации индивидуального способа бытия в контексте субъективной картины мира); 3) холистический подход (обеспечивается целостное видение проблемы как синтез фундаментальных противоречий или интрапсихических полярностей); 4) кросс-культурный подход (здоровье представлено как социокультурная переменная); 5) дискурсивный подход (представление о здоровье как о продукте определенного дискурса); 6) аксиологический подход (здоровье как одна из основных ценностных ориентаций, универсальная человеческая ценность); 7) интегративный подход (попытка интегрировать в единую концептуальную основу изучения здоровья на разных уровнях человеческого бытия). Результаты теоретического анализа позволяют сделать вывод, что психическое здоровье

представляется необходимым, но далеко не единственным условием формирования здоровья психологического. Теоретически аргументируется необходимость постоянного психолого-педагогического сопровождения процесса развития психологического здоровья современной студенческой молодежи, что способствует практическому обеспечению эффективной психокоррекционной и психопрофилактической работы с различными возрастными группами.

Ключевые слова: психическое здоровье, психологическое здоровье, личность, уровни, критерии психического и психологического здоровья, зрелая личность, самоактуализация, целостная личность.

Mozgova G. P., Uvarkina K. M. Psychological health: a variety of approaches. In the article the theoretical basis of study on the mental and psychological health of individuals based on the analysis of psychological literature by various scientific approaches to understanding the meaning of mental and psychological health of the individual: 1) Normal centric approach (health is being studied as an optimal level of functioning of the body and the mind); 2) phenomenological approach (health problems are treated as variations in an individual way of life in the context of the subjective picture of the world 3) a holistic approach (holistic view of the problem is provided as a synthesis of the fundamental contradictions or polarities intrapsychic); 4) cross-cultural approach (health presented as a sociocultural variable); 5) discursive approach (idea of health as a specific product of discourse); 6) axiological approach (health as one of the basic value orientations, a universal human value); 7) integrative approach (attempt to integrate into a single conceptual framework study at various levels of the health of human being). The results of theoretical analysis suggest the existence of certain relationships contents described concepts. But given the inadmissibility of substitution of one concept to others, which takes place in modern psychological literature. Proved that mental health seems necessary but not the only condition for the formation of psychological health. In theory, it argued the need for constant psychological and pedagogical support of psychological health development process, today's college students, which contributes to ensuring the practical and effective psycho psychoprophylactic work with different age groups.

Keywords: mental health, mental health, personality, levels of criteria for mental and psychological health, mature personality, self-actualization, integrated personality.

Відомості про авторів:

Мозгова Галина Петрівна – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психосоматики та психологічної реабілітації Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова;

Уваркіна Кира Миколаївна – аспірантка Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова.

Статтю подано до друку 25.04.2016.

УДК 159.942.5

© І. І. Сергієнко, Т. В. Кубриченко, 2016

І. І. Сергієнко, Т. В. Кубриченко (м. Дніпропетровськ)

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕЖИВАННЯ САМОТНОСТІ ОСОБАМИ ЗРІЛОГО ВІКУ

Сергієнко І. І., Кубриченко Т. В. Особливості переживання самотності особами зрілого віку. У статті представлено результати теоретичного обґрунтування та емпіричного дослідження вікових і статевих особливостей переживання самотності особами зрілого віку.

Представлено визначення змісту поняття самотності, види, типи, стани самотності, рівні та причини виникнення.